

כפר דחום ת"ו - אשקלון

הרב אהוד אחיטוב

שיור 'אמה על אמה' בבתים חדשים

הקדמה

האם יש חובה להשאיר 'אמה על אמה' שאינה מסוידת כשבונים בית חדש, והיכן יש להשאיר אותה? האם מותר להוסיף על אותו מקום בקיר, ציור או כיתוב שיש בו אזכור של ירושלים?

א. תקנות חכמים שמטרתן להרגיש בחסרון המקדש

תקנת חכמינו להשאיר בבית מקום אחד שאינו מסויד היא חלק ממכלול תקנות שתיקנו חכמינו ז"ל לאחר חורבן בית המקדש, כדי לזכור את ירושלים ואת המקדש גם בחורבנם. הרקע לתקנה זו מובא בתוספתא, בדיון בין רבי יהושע לפרושים. בסופו של הדיון ביאר רבי יהושע שאמנם, עם כל הכאב על החורבן, עם ישראל אינו יכול להיות משותק עקב החורבן אלא עליו להמשיך את חייו, אך יחד עם זה, עם ישראל צריך לחיות את זכרה של עיר הקודש והמקדש, באופנים מסוימים. וכך נאמר בתוספתא (סוטה, מהדורת ליברמן, פט"ו הי"ב-הט"ו):

משחרב הבית האחרון רבו פרושין בישראל שלא היו אוכלין בשר ולא שותין יין ניטפל להן רבי יהושע אמר להן: בני מפני מה אין אתם אוכלין בשר? אמרו לו: נאכל בשר שבכל יום היה תמיד קרב לגבי מזבח ועכשיו בטל? אמר להן: לא נאכל. ומפני מה אין אתם שותין יין אמרו לו: יין נשתה שבכל יום היה מתנסך על גבי המזבח ועכשיו בטל? אמר להם: לא נשתה. אמר להם: אם כן, לחם לא נאכל שממנו היו מביאין שתי הלחם ולחם הפנים, מים לא נשתה, שמהן היו מנסכין מים בחג. תאנים וענבים לא נאכל, שמהם היו מביאין בכורים בעצרת שתקו. אמר להם: בני, להתאבל יותר מדאי אפשר, ושלא להתאבל אי אפשר. **אלא כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד ומשייר דבר מועט זכר לירושלם.** עושה אדם צרכי סעודה ומשייר דבר מועט זכר לירושלם. עושה אשה תכשיטין ומשיירת דבר מועט זכר לירושלם. שנאמר: אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי... וכל המתאבלים עליה בעולם הזה שמחים עמה לעולם הבא שנ' שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה וגו'.

דברי התוספתא הובאו בגמרא (בבא בתרא ס ע"ב), והגמרא גם הוסיפה וביארה בפירוט רב יותר כיצד יש לקיים את התקנות למעשה. עוד הובאה בגמרא התקנה לשים 'אפר

מקלה בראש חתנים'. תקנות אלו נפסקו להלכה ברמב"ם¹ ובשו"ע². בסיום דבריהם, מבארים הרמב"ם והשו"ע שהפסוק בתהלים, שהוא הפסוק הראשון שהובא בתוספתא ובגמרא, הוא הטעם לתקנות חז"ל: 'וכל אלו הדברים כדי לזכור ירושלם' שנאמר (תהלים קלז, ה): 'אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי'. אלא שהתוספתא (שם הט"ו) חותמת הלכות אלו בפסוק נוסף מנבואת ישעיהו (סו, י'): 'שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה'. נשאלת השאלה מדוע פסוק זה לא הובא ברמב"ם ובשו"ע שם, בתור הסיבה לתקנות 'זכר לחורבן'? ייתכן לומר שהפסוק האחרון שמובא בתוספתא אינו המקור והטעם לאבלות על החורבן, אלא מטרתו לסיים את הברייתא בדברי נחומים. אולם הרשב"ם³ כותב שפסוק זה הוא מקור לחובת האבלות על ירושלים, שהרי כתב שרבי יהושע אמר לפרושים 'אלא שכבר נגזרה גזירה חורבן ונתחייבנו להתאבל דכתיב 'שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה' (ישעיהו סו). מדבריו מתבאר שאף על פי שתוכן הפסוק הוא מתן שכר למתאבלים על ירושלים, הוא גם המקור לחובת האבלות עליה. וניתן להסביר זאת על פי דברי המהר"ל מפראג⁴:

כאשר יש אבלות על ירושלים, ובזה נראה כי יש הפסד וחסרון בעולם, לכך הוא חוזר אל הסדר זה שכתוב שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה... כלומר, כאשר האדם מבטא במעשיו את חסרון ירושלים ובית המקדש עבורו, אזי יזכה שישלימו לו חסרון זה. אך מי שאינו מבטא זאת במעשיו, הוא עלול להישאר עם החסרון הזה ח"ו לנצח. משמעות התקנות היא, שכל שמחה גדולה שיש לאדם מישראל, עליו להחסיר ממנה מעט באמצעות מעשה מסוים, ובכך הוא יזכור את חורבן ירושלים והמקדש. יהי רצון שמתוך זכירתנו את חורבנו של בית המקדש בבניין בתינו, יזכנו ה' גם לראות בבנינו, במהרה בימינו, אמן.

ב. מקום השארת 'אמה על אמה'

דברי התוספתא הובאו בשינויים כלשהם בגמרא שם, אלא שזו הוסיפה ושאלה: 'וכמה הוא דבר מועט? אמר רב יוסף אמה על אמה, אמר רב חסדא כנגד הפתח...'. וכך פסקו גם הרמב"ם והשו"ע שם. מלשון הגמרא נראה שדברי רב חסדא, שהמיקום של הקיר שאינו מסויד הוא 'כנגד הפתח', באים לבאר את התקנה שדיבר עליה רב יוסף, שצריך

1. רמב"ם, הל' תעניות פ"ה הי"ב-ה"ג, יש לציין שבדעת הרמב"ם (שם), לא בכל סוג בנייה מועילה השארת 'אמה על אמה', אך למעשה כתב דרכי משה, או"ח סי' תקס, שהמנהג כדעת הטור, או"ח סי' תקס, שניתן לשייר אמה על אמה בכל סוגי הבנייה, וכן פסקו המג"א, או"ח סי' תקס; הפמ"ג, או"ח סי' תקס אשל אברהם ס"ק א; והמשנ"ב, סי' תקס ס"ק א. בעקבות מסקנה זו דן המאמר כיצד להשאיר 'אמה על אמה' למעשה.

2. שו"ע, או"ח סי' תקס סעי' א-ב.

3. רשב"ם, ב"ב ס' ע"ב, ד"ה שכבר.

4. מהר"ל, נצח ישראל פ"ג.

לשייר 'אמה על אמה'. וכך פסק הרמב"ם, שם: 'ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד', וכן פסק השו"ע, שם.

נשאלת השאלה, מה הפירוש המונח 'כנגד הפתח'?

ה'פרי מגדים' (או"ח סי' תקס"א) כתב:

אף שהמלה נגד פירושו עפ"י רוב 'מול', ו'נוכח'... מכל מקום לפעמים פירושו: 'מן

הצד' ע' תרגום יונתן על הפסוק ותשב מנגד.

כלומר, לדעתו אפשר להניח 'אמה על אמה' גם בצד הפתח. ואולם דעת ה'שערי תשובה' (לשו"ע שם) היא: 'ומה שכתב כנגד הפתח משמע **נוכח פתח**, וכן משמע מהלבוש כדי שיראה בהכניסה'. וכך נוקט ה'משנה ברורה' (לשו"ע שם, ס"ק ג), שצריך לשייר 'כנגד הפתח' - היינו **נוכח הפתח כדי שיראה מיד שיכנס בפתח**. יש לציין שאף שה'משנה ברורה' הביא גם דעה חולקת, ברור מתוך ניסוח הדברים, שדעתו כדעה הראשונה, והיא ההלכה הפשוטה לדעתו. דברים אלו מפורשים יותר בדברי ה'שערי תשובה' (לשו"ע שם, ס"ק א):

ולפי ענ"ד לשון מקרא לחוד ולשון חכמים לחוד. ובכל דוכתא בלשון הש"ס נגד

היינו נוכח ובפרט דמסתברא טעמא כדי שיראה מיד שנכנס בפתח.

ובהמשך הוא כותב:

ויש מניחים פנויים למעלה מן הפתח בגובה ואז אינו נראה כלל לנכנס ואפשר כדי שיתראה תמיד לפני בעה"ב היושב בפנים שעל הרוב הוא יושב אצל הקיר אשר נוכח פתח הבית וצ"ע, אך בדורות אלו יצאו להקל והקילו וחזרו והקילו עד שכמעט נשכח מלב ואין על מה להשען.

ג. האם שטח ה'אמה על אמה' צריך להיות בלא טיח

כיום מקובל שלאחר סיום ה'שלד' של הבניין, טחים תחילה את הלבנים בטיח ובחומרים נוספים, ורק לאחר מכן מסיידים את הקיר על גבי הטיח. בשל כך שואלים רבים האם צריך להשאיר את הבלוקים חשופים גם בלא טיח, או שדי בכך שאין מסיידים את השטח של ה'אמה על אמה'. אכן בתוספתא ובגמרא שם, לא נכתב על הטיח, שהרי נאמר: 'סד ביתו בסיד ומשייר אמה על אמה'. אך הרמב"ם והשו"ע שם, פסקו מפורשות שמותר למרוח את שכבת הטיח ולהשאיר את המקום רק בלא סיד, וכן ביאר ה'משנה ברורה' שם: 'שאותו אמה יהיה בלא סיד רק בטיט'. למרות זאת היו גדולי ישראל שהשאירו 'אמה על אמה' של בלוקים חשופים.⁵ אך כאמור זוהי חומרה ומידת חסידות שבאה להמחיש את החורבן יותר, היא אינה מעיקר הדין, ואינה רמוזה בהלכה, כפי שהזכרנו לעיל.

5. כך מובא בפסקי תשובות, סי' תקס"ה, הע' 26.

ד. ציורים במקום של ה'אמה על אמה'

מלשון הגמרא והשו"ע נראה שייפוי מקום ה'אמה על אמה' נוגד את מהותה ומטרתה של תקנת חכמים. חכמים רצו שנשאיר מקום ריק שאינו מסויד ואינו גמור - כיוון שיש בכך כדי לסמל ולהמחיש לנו שביתנו אינו שלם, כל עוד בית ה' חרב. כך כותב במפורש רבי מרדכי יפה זצ"ל, תלמיד הרמ"א, בחיבורו 'לבוש החור' (על שו"ע, או"ח סי' תקס סעיף א):
אמה על אמה בלא סיד וכנגד הפתח... כדי שיראהו תמיד כשיוצא ויכנס ויזכור החורבן ויתאונן עליו... ומה שנוהגים עכשיו הבונים בתים ומסיידים אותו שמסיידין ומכיידין אותו כולו, ואחר כך משחירין אמה על אמה בשיחור כנגד הפתח, דלא יפה הם עושין, כי אדרבה השיחור זה אינו מגנה את הבנין, אבל מייפהו ומשמח הלב כשאר ציורים הנאים, וחז"ל אמרו משייר בו אמה על אמה, כלומר שמניחו כך מקולקל ובלי מתוקן כדי לגנות הבנין ולשבר לבו, שמתוך כך יזכור החורבן ובשברון לב ולא שייפהו ויזכור מתוך שמחת לב...

וכן כתב ה'אליה רבה':⁶

ואני מצאתי באגודה⁷ סוף תענית זה לשונו, **יניח בלא ציור סיד או מראה שחור רק בלא תיקון כלל...**

וכך גם פירש המהרש"ם בספרו 'דעת תורה'⁸ את דברי ה'אגודה'. גם השל"ה הקדוש⁹ התנגד נחרצות לקישוט מקום ה'אמה על אמה', וכך הוא כותב:

ומה שבחוץ לארץ, ההמוניים הבונים בתים, עושין בבתיהם צורה שחורה מרובעת אמה על אמה, וכותבין על גבה 'זכר לחורבן', הוא שחוק והיתול בעיניי, כי אדרבה, זה נוי. **והירא את דבר ה', אל ישנה מדברי רבותינו ז"ל, ויניח אמה על אמה בלי מסויד...**

וכן פסקו האחרונים: 'פרי מגדים'¹⁰, 'חיי אדם'¹¹, 'מגן אברהם'¹², 'משנה ברורה'¹³, ו'כף החיים'¹⁴. לאור כל האמור, נראה שלכתחילה אין להוסיף תמונות או ציורים המזכירים את החורבן במקום ה'אמה על אמה'.

אמנם יש שכתבו להקל בדבר, וכך כתב 'ערוך השלחן' (או"ח סי' תקס סעי' ה):
וגדולי האחרונים כתבו דלא מהני מה שמשחירין אמה על אמה אלא דווקא להניח ריק מסיד, ואצלנו משחירין וכיון דרגילין שזהו ההיכר לחורבן מה לנו אם כה ואם כה. אולם 'כף החיים' שם, כתב על דעה זו, וסייג את דבריהם, שיייתכן שכוונתם להתיר רק

6. אליה רבא, או"ח סי' תקס ס"ק ד.

7. אגודה, תענית פ"ד אות כב.

8. דעת תורה, או"ח סי' תקס סעי' א, ד"ה בלא סיד.

9. שני לוחות הברית, מסכת תענית פרק נר מצוה אות יב.

10. פרי מגדים, או"ח משבצות זהב סי' תקס ס"ק א.

11. חיי אדם, כלל קלז סעיף א; ועי' שם נשמת אדם, ס"ק א.

12. מגן אברהם, לשו"ע שם ס"ק ג.

13. משנה ברורה, לשו"ע שם ס"ק ג.

14. כף החיים, לשו"ע שם ס"ק ח.

מראה שחור ולא צבע שחור, 'דדוקא צבע הוי נוי אבל מראה שחורה הוה ליה לכלוך בעלמא'. וכן נכתב גם בשו"ת 'אבני ישפה'¹⁵ והוסיף שאין היתר לעשות ציורים, איורים או לתלות תמונה במקום של ה'אמה על אמה'.

אף על פי שמעיקר הדין אין להוסיף ציור או כיתוב במקום של ה'אמה על אמה', כתב המ'שנה ברורה' שם, שאין למחות בידי אלו שכותבים על מקום ה'אמה על אמה' את המלים 'זכר לחורבן' או מציירים שם סמלים המזכירים את החורבן. את דבריו הוא נימק ב'שער הציון' (שם ס"ק ח), וכך הוא כותב:

אף דחיי אדם מחמיר גם בזה, מכל מקום נראה דאין למחות ביד המקילין, אחרי שהאליה רבה הביא בשם האגודה סמך להמקילין שעושין שחור המקום ההוא. גם ה'דעת תורה' הסביר את דעת המקלים, ש'אולי אם כותב במקום ההוא זכר לחורבן דגלי דעתיה שאינו לשם ציור אלא לשם אבילות שרי'. גם בשו"ת 'אגרות משה'¹⁶ מבואר שסברת המקלים להשחיר בצבע שחור את מקום ה'אמה על אמה' נובעת מכך שדי בכך שהם זוכרים את החורבן, גם אם הצביעה נראית יפה.

לפיכך, העצה לאלו שחפצים לעשות 'זכר למקדש' גם בתמונה, בציור או בכיתוב, היא שיעשו זאת נוסף על השארת 'אמה על אמה' ריקה, לקיים מה שנאמר 'אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך'. כלומר, ישאירו מקום 'אמה על אמה' בלא סיוד כפשוט תקנת חז"ל, ובסמוך ל'אמה על אמה' (לא בתוכה) יתלו תמונה, כיתוב או ציור, המציינים שה'אמה על אמה' הריקה היא זכר למקדש.

סיכום

- א. אחת מהתקנות שתיקנו חכמים 'זכר לחורבן' היא להשאיר בבית חדש מקום שאינו מסויד בגודל אמה על אמה.
- ב. לכתחילה יש להשאיר שטח של 50 ס"מ על 50 ס"מ שאינו מסויד, ויש מחמירים להשאיר 60 ס"מ על 60 ס"מ.
- ג. עדיף להשאיר אמה על אמה במקום שהוא מול פתח הכניסה, או במקום שניתן לראות אותו בעת הכניסה לבית. אולם אם אי אפשר להשאיר במקומות הללו, יש להשאיר 'אמה על אמה' מעל הפתח, באופן כזה שהיא תיראה לבני הבית.
- ד. אין צורך להשאיר בלוקים חשופים בלא טיח או בלא חומרים אחרים שמורחים על הקיר לפני הסיוד.
- ה. אין לצייר או לקשט את מקום ה'אמה על אמה'. אמנם במשך הדורות נשתכח מעט קיומה של תקנה זו, אך אין בכך סיבה להקל שלא לקיים תקנת חכמים זו שנפסקה להלכה. החפצים לציין שה'אמה על אמה' היא זכר לחורבן, יעשו את הציור או את הכיתוב של 'אם אשכחך ירושלים' וכדומה, סמוך למקום ה'אמה על אמה' - אך לא בתוכו.

15. שו"ת אבני ישפה, או"ח סי' קטז.

16. אגרות משה, ח"ג סי' פו.